

начин на који „светске системе“ представљају Бродел, или Имануел Валерштајн. Тај Балкански „свет“ који Стојановић назива „прва Европа“, у много чему супротстављен је другој „новој Европи“. Између та два света често нема ни разумевања ни праве толеранције, због чега обе „стране“ могу само изгубити - економски и материјало - али и нестајањем културног идентитета. Књига Трајана Стојановића, *Балкански светови - прва и последња Европа*, заправо је покушај да се одговори на питање: зашто је то тако? У њој се препознају основне структуре прве Европе, и уочавају спори ритмови Балканске историје, који су - не једном - као дубинска тектонска кретања били покретачи европских и светских историјских токова. „У овој књизи се Балкан описује као саставни део прве Европе. Његово изузимање из нове Европе, као и устрој-

ство нове Европе засноване више на новцу и моћи а мање на култури, могло би заправо, довести до самоубиства Европе уопште“, вели Стојановић. Ова значајна књига није конвенционална историја Балкана. Њена највећа вредност је у методу препознавања дубинских културних и економских структура, у свежим идејама и смелим хипотезама које ће сваког истраживача прошлости натерати да се замисли и потражи и неку нову стазу и нов траг. Аутор сам, у уводу, најтачније дефинише своју књигу као смелу и изазовну синтезу радних хипотеза, уз наду да ће она послужити као водич, али не и калуп. У време када је, незаслужено, и сама реч *Балкан* постала погрдна, књига Трајана Стојановића *Балкански светови - прва и последња Европа*, несумњиво је драгоцен водич кроз богату, густу али често и тешко проходну, шуму балканске историје.

Александар Палавестра

ROMAN LIMES ON THE MIDDLE AND LOWER DANUBE,
Archaeological Institut Belgrade, Cahiers des Portes de Fer, Monographies 2,
Belgrade 1996, 275 p.

Иако у врло тешким околности-ма за нашу земљу, Археолошки институт у Београду успео је да организује међународни научни скуп који је одржан на Бердапу 26-28. априла 1995, а у којем су учествовали најкомпетентнији познаваоци проблематике римског лимеса у средњем и доњем Подунављу. Нове резултате истраживања у провинцијама Горњој Мезији, Панонији, Доњој Мезији, Дакији и Скитији изнели су научници из Румуније, Бугарске, Пољске и земље домаћина. Осетило

се једино одсуство истраживача из Мађарске. Врло вредни реферати и саопштења, праћени одговарајућим илустрацијама (мапама, скицама, фотографијама) објављени су без одлагања у квалитетној, брижљиво припремљеној публикацији која је пред нама. Низ историјско археолошких реферата о горњомезијском лимесу уводи темељан чланак П. Петровића и М. Васића посвећен досадашњим резултатима археолошких истраживања дуж Дунава од Сингидунума до Аква (15-26). Аутори су дали пре-

глед утврђења, од највећих, легијских castra, до стражара, „логистичких центара“ и claustra и утврдили да је основа одбрамбене линије, укључујући и пловидбу Дунавом (лука, мост, канал) постојала већ, крајем I – почетком II в. н. е. (18). Наредне стране (19-20) посвећене, су археолошким и епиграфским сведочанствима о градњи пута кроз клисуру и о регулисању пловидбе кроз њу; слику о томе употпуњује важно откриће луке у Aquae (Прахово). Аутори потом реконструишу фазе грађења утврђења (20-23) и на крају дају приказ и планове унутрашњег распореда и садржаја на појединачним локалитетима чиме заокружују своју врло корисну и потпуну синтезу. На њу се надовезује историјски прилог М. Мирковић о римској политици на Ђердапском делу лимеса, 33-117. г. (27-40). Заснован на епиграфским, као и археолошким и (оскудним) литерарним изворима, овај рад показује како је расла заинтересованост Римљана за овај део Царства у I в. пре н. е. када у Мезију долазе и распоређују се легије као и мање војне формације. То прати градња путева и пограничног система утврђења, а и једно и друго знатно се унапређује у време Домицијана када се, између осталог, повезује десна обала Дунава од ушћа Саве до доњег Дунава и гради castra у Виминацијуму (36-37). Обимни радови на изградњу моста, друма и копања канала којима су припремани Трајанови радови, потврђени су епиграфским и археолошким доказима (37-39). Најзад, према археолошким истраживањима у Ђердапу види се да су већ од Хадријана нека од ових места напуштена, док пут кроз Ђердап губи свој значај. Тему донекле сличну

претходној, горњомезијски лимес у периоду Домицијанових и Трајанових ратова, 86-106 г. прегледно је обрадио, претежно са археолошког аспекта, Н. Гудеа (115-124). Залеђе лимеса и улогу колоније Scupi у Домицијановом рату на Дунаву осветлио је С. Душанић 1(41-51). Да је војска из прекоморских провинција преко Скупа била упућивана на Дунав аутор је доказао новом допуном епиграфских споменика и повезивањем досад неуочених података који се у њима налазе (уп. епиграфске апендиксе, 49-51, из *IMS VI*, ед. Б. Драгојевић Јосифовска). Треба поменути и важан натпис на којем се говори о новом друму, (*IMS II 50*) који води у Дарданију; нажалост оштећење натписа не дозвољава сигурну допуну (уп. Мирковић, стр. 39 са нап. 70) и Душанић, 48 нап. 59-61). Резултате истраживања простора који је заузимао логор легије IV Флавија у Сингидунуму детаљно је саопштио Д. Бојовић 1(53-68). Дијани код Кладова посвећена су три прилога: најранија утврђења, из времена пре Трајана, открила је Ј. Кондић (81-86), а покретним материјалом позабавиле су се Д. Грбић 1(87-91) и Т. Цвјетићанин, (93-99). Проблем убикације Ледерате тема је прилога А. Јовановића, (69-72), који претпоставља да је, током времена могло бити два, (или чак више) места са овим именом. Још три прилога посвећена су позноантичким одн. рановизантијским утврђењима: Равни (М. Томовић, 73-80), Конопишту (П. Поповић, 101-103) и Љубичевцу (М. Кораћ, (105-109). М. Ђорђевић дала је преглед истраживања леве обале Дунава у јужном Банату (125-133). Вреди истаћи да је археолошким налазима у Панчеву констатовано

постојање станице која је засад неидентификована, јер се на том месту нигде у итинерарима не помиње. Најзад, занимљиво је саопштење В. Науденове (111-114) о културним приликама у Рацијарији; посебно се обрађује мермерна Херкулова статуа високог квалитета, за коју аутор сматра да је реплика Лисипове. И док је мезијски лимес доиста темељно обрађен, Панонију, нажалост, представљају само два чланка: И. Поповић анализом нових археолошких налаза са Саве (околина Шапца), долази до новог, убедљивог закључка да је део Мачве у позној антици припадао Другој Панонији, одн. да је граница између ове провинције и Прве Мезије била речица Вукодраж, притока Саве (137-142). Д. Димитријевић дала је приказ досадашњих резултата о *Classis Flavia* и њеним лукама на Дунаву од *Cusum*-а до *Taurunum*-а (143-157). Лимесу Мезије *Inferior* посвећено је више вредних радова: резултате ископавања у протеклој деценији и по на одсеку *Dorticum-Durostorum* дао је Р. Иванов (161-171), на форуму *Oescusa* Т. Иванов (183-186), а у Никополису на Истру Л. Русева Слокоска, (205-211). Пристаниште у *Novae* предмет је реферата Т. Сарновског, (195-200) дугогодишњег истраживача и најбољег познаваоца овог значајног локалитета. Архитектуру истог места обрадиле су А. Милчева и Е. Генчева, (187-193) са илустрацијама луксузне керамике и стаклених предмета (Т. III). Детаље о систему војног лого-

ра, који карактерише као дефанзивни, изнео је П. Донеvски (201-203). По важности за историју доњег Подунавља истиче се тема Д. Ботеве, Јужна граница Доње Мезије од Хадријана до Септимија Севера; на основу минуциозне анализе првенствено нумизматичких извора, аутор прати прелазак града Никополиса ad *Istrum* из Тракије у Доњу Мезију, и потом његово ширење територије, нарочито притоком Дунава која га тек и везује за ову реку (173-176). М. Тачева у раду о *publicum portorii* Илирика и Тракије (177-182), разматра два недавно објављена натписа, чије читање донекле мења и прецизније их датује, пратећи каријеру кондуктора порторија Илирика и чланова њихових породица поменутих, на натписима (*Iulii i Sabinii*). Дакија и Скитија приказане су у четири рада румунских археолога: Т. Dvorski дао је преглед резултата ископавања на *limes Alutanus* у протеклих петнаест година (215-222); М. Zahariade о лимесу у *Skitia Minor* (223-234); томе следе два прилога о посебним локалитетима, I. Stinga извештава о римском насељу у *Girila Mare* (235-242) и R. Ardevan о *Dierni*, њеној топонимији и историји (243-246). Акта садрже и кратка саопштења са *Poster section* (249-268). Завршна разматрања дао је доајен српске археологије М. Гарашанин, закључујући да је поред постигнутог напретка, скуп показао и која нова истраживања (код нас на првом месту јужни Банат) још увек чекају археологе.

Милена Милин